

Веће ИДС Универзитета уметности

Сенат Универзитета уметности

Београд

Извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације Александра Ристића
ФИЛМСКА МУЗИКА И КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ:
ЈУГОСЛОВЕНСКИ ФИЛМ 1980–1991

Уводно образложење

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације ФИЛМСКА МУЗИКА И КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ: ЈУГОСЛОВЕНСКИ ФИЛМ 1980–1991 кандидата Александра Ристића

др Марија Ћирић, ванр. проф. (ФИЛУМ, Универзитет у Крагујевцу)

др Александар Јанковић, ванр. проф. (ФДУ)

др Невена Даковић, ред. проф. (ФДУ)

др Тијана Поповић Млађеновић ред. проф. (ФМУ)

и др Александра Миловановић, ванр. проф. и ментор (ФДУ)

на састанку одржаном 12. априла 2021. године предложила је и том приликом усвојила извештај којим се позитивно оцењује докторска дисертација.

Извештај Комисије садржи: уводно образложење, биографске податке кандидата, анализу, критички увид, оцену резултата докторске дисертације и закључак Комисије.

Биографски подаци о кандидату

Александар Ристић (индекс. бр. Ф6/13) рођен је у Нишу 1973. године. Са дипломом Више музичке школе почиње да ради као професор музичке културе 2006. године. Потом уписује Факултет уметности у Нишу школске 2007/2008 године, одсек за Општу музичку педагогију. Завршава основне студије 2011. године и стиче звање дипломираног

теоретичара уметности. Успешно је на истом факултету 2013. године са највишом оценом одбранио мастер рад на тему Утицај медија на музичко образовање у основној школи. Школске 2013/2014 године уписао је Интердисциплинарне докторске научне студије Универзитета уметности, групу за Теорију уметности и медија. У року је положио све предвиђене испите, а тема докторске дисертације одобрена је у априлу 2016. године (одлука број 7/221).

Фокус интересовања Александра Ристића је музика у најширем смислу, којој приступа из угла праксе, теорије и педагогије. Активно учествује у креирању нишке музичке сцене компонујући за омладинске хорове и оркестре, пишући аранжмане за академски хор у Нишу и наступајући као извођач са нишким Биг бендом. Као корепетитор учествовао је у креирању музичко-сценског шоу програма у позоришту (сличног мјузиклу), а у исто време био члан оркестра који је тај шоу пратио (2017-2019). Своје деловање проширује као диригент омладинског хора Царица Јелена са којим је наступао широм Балкана, а награђен је и бројним националним и интернационалним наградама. Као члан савета међународних хорских свечаности учествује у популарисању ове манифестације у Нишу. Његов педагошки рад везан је за основну школу, гимназију и средњу музичку школу у Нишу. Дуги низ година је професор теоријских предмета као што су музичка култура, музичке уметности, солфеђо, хармонија, контрапункт, теорија музике, хор, оркестар. Ванинституционално такође води бројне радионице и семинаре на којима успешно преноси искуства у педагошком раду са децом, као и у раду са хором и оркестром тинејџерског узраста.

Интересујући се за теме односа филма/филмске музике и аутора/композитора у процесу осмишљавања музике у филму, Ристић је похађао мастер клас предавање Ивана Зелића током IX радионице Док Србије (јун 2020). Такође, учествовао је на мастер класу Миријм Катлер (Miriam Cutler) под именом The Art of the Musical Narrative in Documentary Film, у организацији Института за документарни филм и уз подршку American Film Showcase-а, одржаног у фебруару 2021. Објавио је научне радове:

- M24 - Примена теорије филмске музике и религије на филму „Одисеја у свемиру 2001” Стенлија Кјубрика, објављен 11. 2014, 697-701, УДК 221.8. Црквене студије, бр. 11, стр. 697-702.
- M24 - Однос духовности и музике у филму „Острво” редитеља Павела Лунгина, објављен 12. 2015, 609-616, УДК 791.636: 78,78.01, 271.2-788-587. Црквене студије, бр.12, стр. 609-617.

- M51 – “Семиотика филма и филмске музике“, 2021, *Медијски дијалози*, бр. 37, у штампи.

Анализа докторске дисертације

Докторска дисертација Александра Ристића *Филмска музика и културни идентитет: Југословенски филм 1980–1991* обухвата 236 страница или око 590.000 знакова и састоји се од пет поглавља: Увод (стр. 3–23), Филмска музика и студије филма: појмовно-теоријски оквир (стр. 24–113), Филмска музика, музика у филму: Класификација и систематизација (стр. 114–167), Однос музике и филма, у функцији обликовања културног идентитета (стр. 168–193) и Закључак (стр. 194–204). Следе одељци: Библиографија (стр. 205–220) са 272 јединице и Вебографија (стр. 221–224) са 32 јединице на српском и енглеском језику, а затим и Додатак бр. 1 (стр. 225–228). На почетку рада налазе се апстракти на српском и енглеском језику, а на крају је биографија кандидата.

У Уводу кандидат одређује основу свог рада кроз интердисциплинарни приступ филмској музици (полазећи од наратологије, неоформализма, семиологије, студија филма и популарне културе, теорије филмске музике и музикологије, историје и идентитета, историје југословенског филма). Као теоријска суштина предмета овог истраживања издваја се појам популарног музичког сонга (сагледан још и као кратки сонг, филмски сонг, тематски сонг, новоталасни сонг, југословенски сонг и сл.). Оперативно се примењује у појмовно-теоријској перспективи било да је „као кратка популарна нумера функционално прилагођена филмском приповедању или је потекао из филма и постао успешан као самостална форма” различитих популарних музичких жанрова. Уводећи овај критички термин у југословенски контекст, Ристић сматра да су популарни сонгови, посебно осамдесетих година двадесетог века у време новог таласа (музичког и филмског), имали велики утицај „у стварању како колективног идентитета и културних образаца, тако и у обликовању индивидуалних модела и система вредности”.

У методологији ове дисертације примењује се низ основних и посебних метода друштвено-хуманистичких наука, односно уже посматрано – студија културе, филма и филмске музике, које комбинују методе теоријске систематизације и анализе студије

случаја. Стога је тема овог научног рада најпре формулисана као теоретизација узајамног утицаја популарне музике и филма кроз анализу односа „музичког новог таласа и филма у функцији креирања културног идентитета”, препознатог кроз умрежавање историје, социологије и популарне културе. Тежња рада је да се историјски прикаже развој филмске музике (Wierbicki 2009, Gorbman 1987), као и да се на основу релевантне литературе пружи њена теоријска перспектива (Adorno/Ajzler 1972, Altman 2000, Buhler/Flinn/Neumeier 2000, Shion 2007, Lawrence/Goldmark/Leppert 2007, Harper/Doughty/Eisentraut 2009, Harper 2009, Audissino 2017, Buhler 2001/2019, Hogg 2019). Трендови компаративно посматрани између Запада и Истока (Imre 2012, Mazierska 2016/2019) и даље специфично сагледани на југословенском примеру (Даковић 2008, Вучетић 2012, Ћирић 2014, Васић 2016, Јанковић 2017/2020), везу филма и популарног сонга истражују кроз праћење успона урбане културе у СФРЈ у издвојеном временском интервалу од 1980. до 1991. године. Отуда поред општег дефинисања типологије филмске музике и интерпретације њене историјске ретроспективе, декада која је узета за разматрање има продуктивни потенцијал да осим временског, стилског и културног утицаја новог таласа у музици и филму, узме у обзир и друштвено раслојавање, политичке промене и идеолошку плурализацију, који су у Југославији постепено постајали актуелни и видљиви током осамдесетих година. У том контексту, аналитички фокус овог рада

„усмерен је ка истраживању утицаја филма и музичког новог таласа у креирању културног идентитета у Југославији (СФРЈ). Посебно се разматра југословенски нови талас као културолошки феномен који се (приметно у друштву и уметности) јавља у тренутку смањеног утицаја социјалистичке доктрине и (делимично контролисаног) идентитета, а као југословенска рефлексивна (започета шездесетих, а довршена осамдесетих година) на много ранија друштвена, културна и музичка дешавања у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама.”

Циљ рада кандидат поставља троструко и у складу са вишеслојно предоченим предметом истраживања, успостављајући историјску ретроспективу музике у југословенском филму и мапирајући њен семиотички аспект (вишеструку семиотичку улогу). Затим анализирајући улогу музике у приповедачком поступку филма, кандидат ставља акценат на „популарни сонг као неодвојиви део филма и филмског наратива”, чиме га сагледава као вишефункционални елемент мултимодалног филмског приповедања. И док се прва два циља односе на општу историјску систематизацију,

главни циљ рада је да открије „садејство музичког новог таласа и филма” и њихову улогу у формирању културног идентитета у Југославији осамдесетих година прошлог века.

Сходно томе, Ристић две хипотезе поставља дескриптивно и аксиомски, које тек сагледане хијерархијски указују на проблем који се дубински истражује, а који се може резимирати кључним становиштем да се кроз вишеслојно посматрање популарног сонга (као микроелемента приповедне структуре филма и као макроузрочног чиниоца културне и друштвене трансформације) „проблематизује умреженост културног и друштвеног утицаја у конструкцији и деконструкцији културног идентитета у СФРЈ током временског периода који је у фокусу овог рада.” Ристић настоји да критички сагледа како музички и филмски текстови у корелацији са културом, идеологијом и друштвеним системом (социјалистичке земље која у потпуности никада није припадала ни Истоку ни Западу) могу функционално утицати на формирање, промену и урушавање културног идентитета, наводећи да се

„у југословенској филмској музици у периоду од 1980. до 1991. године, који припада посткласичној епохи и препознаје се као нови талас у филмској музици, одвија кулминација процеса инфилтрације популарне музике и популарног сонга у приповедну структуру филма, а у функцији стварања нових и измењених колективних и индивидуалних идентитетских, као и културних и друштвених образаца.”

Друго поглавље, Филмска музика и студије филма: појмовно-теоријски оквир, систематично и прегледно излаже теоријску платформу рада, водећи се теоријом и историјом филма, студијама аудио-визуелних медија, филмске музике и популарне културе, аналитичке перспективе семиотике (филма, музике и филмске музике) и идентитета (при чему се кандидат једнако фокусира на питања колективног и индивидуалног културног и друштвеног идентитета), као и студије културе. Теоријска анализа која је подједнако детерминисана семиотичким и наратолошким приступом филмској музици и популарном сонгу води нас ка дубинском истраживању њиховог апстрактног деловања и поливалентних значења у слојевима филмско-музичких структура. Дисертација проналази свој критички приступ и интерпретативни аспект у мултимодалности филмског приповедања, посвећујући велику пажњу неоформалистичком теоријском кључу, који филмско-музичку анализу уводи у релацију укупне функционалности визуелно-музичког приповедног система. Кандидат пре свега полази од теоријске периодизације музике у филму, опредељујући се за

класификацију Џејмса Вербицког (James Wierbicki), а затим у историјско-развојном оквиру издваја посткласични период филмске музике и инфилтрацију популарног сонга у филм (од 1958. до данас). Аутор постепеним ширењем аналитичке оптике и теоријског опсега дисертације разматра деловање и утицај визуелно-музичког текста, инсистирајући на специфичностима и значају које он има у конструисању југословенског културног идентитета у датом периоду (1980–1991), као и на компаративном односу са истим трендовима (у мањој мери) источноевропских и (много значајније) западноевропских земаља.

Највећи допринос дисертација доноси у трећем поглављу, Филмска музика, музика у филму: Класификација и систематизација, односно у слојевитој и иновативној систематизацији филмског сонга. У овој аналитичкој перспективи филмска музика се не сагледава само кроз њено основно деловање у филму (успостављање јединства на нивоу наративе, емоционалног и информативног ефекта), већ се популарни сонг посматра с једне стране кроз његов настанак и део филмске дијегезе, а с друге стране као део општег културног тренда који филмски аутори прихватају и примењују у оквиру својих дела, што Ристић образлаже на следећи начин:

„Осамдесетих година у Југославији утицај музике новог таласа и филма, као и филмске музике Зорана Симјановића, Војислава Костића и других композитора популарних музичких жанрова који су се у филмовима појављивали, непосредно је утицао на даљи развој новог таласа и југословенског друштва у целини. Теме и утицај раније поменутих филмских наслова и популарних музичко-филмских сонгова, доводе до поистовећивања аудиторijума са филмским јунацима, које пак доводи до тога да се у делимично контролисаном друштву шире маргинализовани културни идентитети.”

Методом анализе студија случаја, односно разматрањем функције популарног сонга у југословенској кинематографији, у овом раду приметан је доследан и посвећен рад прикупљања података представљених у две обједињујуће табеле. У Табели 1. Популарни сонг у СФРЈ и његова дијегетичка/недијегетичка функција упоредно и каузално је приказан филмско-музички утицај сонгова популарних музичких жанрова на културни образац и друштвени идентитет у Југославији. Кандидат сагледава постепену промену начина употребе музичких жанрова у филму и зато први филмски наслови у табели датирају још од првих националних звучних филмова, премда примена популарног

сонга у филму све до шездесетих година није била учестала. На основу ове прегледне статистике Ристић истиче да „иако је у табели приказано да је урбани идентитет доминантан како у филмовима шездесетих година, тако и у филмовима осамдесетих, они се суштински разликују у односу према систему доминирајућих друштвених вредности.” У Табели 2. Историјски преглед развоја филмске музике по декадама кандидат пружа студиозан преглед развоја југословенске филмске музике кроз деценије, док паралелно предочава друштвене и културне аспекте тих декада које се значајно разликују. Како аутор наводи, приметан је раст снимљених филмова, а начин употребе филмске музике се стилски и жанровски усложњава. Као најпроминентније композиторе декада које га посебно занимају у овом раду, аутор наводи Дарка Краљића, Војкана Борисављевића, Војислава Вокија Костића и Зорана Симјановића.

У четвртом, краћем и неуједначеном полемичком поглављу, Однос музике и филма, у функцији обликовања културног идентитета, кандидат успева да избегне апстрактни историцизам, те посебан фокус ставља на разматрање југословенског новог таласа као културолошког феномена који фигурира и манифестује се кроз различита поља друштвеног и уметничког простора. На сцени се као део популарне културе издвајају бројни извођачи и музичке групе новог таласа, те последично „долази до процвата урбаног културног обрасца и друштвеног идентитета”. Осамдесетих година у филмској музици приметни су најдалекосежнији утицаји новог таласа на филм и филмску музику, а највећи утицај имале су музичке групе и извођачи као што су Идоли, Шарло акробата, Електрични оргазам, Забрањено пушење, Азра, Лабораторија звука, ЕКВ, Прљаво казалиште, Хаустор, Филм, Азра, Кербер, Бајага и инструктори, Партибрејкерс... Са распадом Југославије, извесне културолошке тенденције ће опстати, док ће се политичке, друштвене и идеолошке прилике радикално променити – а са њима и музика.

У Закључку Александар Ристић пружа завршна разматрања о филмско-музичком утицају који је дискурзивно допринео вишезначном креирању (колективног и индивидуалног) културног идентитета, као и слободног урбаног духа социјалистичког друштва у Југославији. Оцењује се да у „прилог снаге југословенског културног идентитета који се у овом периоду развијао говори и чињеница да се и након политичких подела и раздвајања, он до данас одржао”, као и да се његове димензије опште друштвене релевантности и директног утицаја све интензивније проучавају. Будући да дисертација разматра слојевиту конструкцију културног идентитета у којој учествују

филм и популарна музика, а у контексту методолошког сумирања судова о испуњености циљева, хипотеза и предвиђених исхода истраживања, доказује се узајамна прожетост и међусобна условљеност уметничког, културног и друштвеног утицаја новог таласа (у филму и музици) у конструкцији и деконструкцији културног идентитета у СФРЈ између 1980. и 1991. године.

Критички увид и оцена резултата

Докторска дисертација Александра Ристића Филмска музика и културни идентитет: Југословенски филм 1980–1991. постављена је интердисциплинарно и тежиште проналази у упоредној анализи утицаја филма и музике у функцији изградње културног идентитета. Прожимање ових утицаја, њихово повезивање, али и супротстављање сагледано је дијахронијски (у историјском развоју филмске музике у Југославији, са посебним акцентом на период 1980–1991. године) и синхронијски (кроз друштвено – културно – уметнички утицај југословенског новог таласа као носиоца урбаног културног идентитета осамдесетих година двадесетог века). Обимно постављену тему у аналитичко-истраживачком домену кандидат функционално сужава на анализу југословенског популарног сонга (музичког и филмског). У том контексту, с једне стране издвојено се потенцира његова веза са симболичном и приповедном структуром филма, док се с друге стране смелим, али на тренутке недовољно аргументованим, узрочно-последичним релацијама указује „на умрежавање и функционално кружење утицаја културних и друштвених околности у грађењу, а касније и у разградњи културног идентитета у СФРЈ током периода који је у фокусу овог рада.” Историјски рестриктивно, Ристић своје истраживање ограничава на деценију у којој, парадоксално, овај утицај досеже врхунац и паралелно се и урушава заједно са државом и колективним културним простором у коме је деловао, наводећи да:

„филмско/музички утицај и моћ у СФРЈ огледају се кроз афирмацију популарне културе на југословенском културном простору и били су је од пресудне важности за обликовање индивидуалног система вредности, конструисање колективног идентитета и формирање културних образаца, који се са великом пажњом теоријски изучавају. Историјско-компаративном методом (сличности и разлика, аналогije и контраста елемената) концептуализује се филмско/музички модел истраживања, најпре као микроелемент приповедне структуре филма, а затим и као макро узрочни чинилац културне и друштвене трансформације.”

У раду је комплексност филмско-музичке анализе популарног сонга у југословенској кинематографији представљена методолошки плурално и теоријски хетерогено, полазећи од његовог места у филмском приповедању, до обједињујућег значаја за југословенске културне, уметничке, идентитетске односе и друштвена кретања. Крећући се између широко обухваћене теоретизације филмске музике и културног идентитета, рад повезује и пресеца више теоријских поља, од студија филма и филмске музике, наратологије, семиологије, до студија популарне културе, теорија идентитета и историје југословенског филма. Ослоњена на овај густо прожимајући спектар дисциплина, анализа студија случаја креће се линеарно и историјски (од америчког, француског и британског до источноевропског и југословенског новог таласа). Методолошки јасно структурисана, читко и занимљиво писана, студија је унакрсно прожета (мање значајно) источноевропском и (кохерентно) западном теоријском оптиком.

Тема дисертације обједињује широка интересовања кандидата, од уметничког деловања, преко професионалног педагошког рада, до теоријског истраживања. Циљеви и хипотезе доминантно су обележене потребом да се југословенска филмска музика класификује и систематизује. Држећи се задатих ограничења (временског оквира и оперативног појма популарног сонга), као и хијерархијски постављене теме, Ристић доказује да је осамдесетих година двадесетог века корелација и метареферентност филма и музике, те филма и друштва, утицала на успостављање идентитета унутар тадашњег југословенског културног простора. На тај начин он потврђује да су умрежавање и функционално кружење утицаја уметничких и друштвених околности учествовали у грађењу, али и разградњи културног идентитета у периоду 1980–1991. године у СФРЈ. Ипак, студија се задржава само на чврстим везама новог таласа у музици и филму, не правећи искорак ка синкретичком повезивању и прожимању ових утицаја у другим уметностима и медијима у истом периоду у Југославији, што у коначном истраживачком исходишту не угрожава квалитет самог рада.

Научни допринос овог рада читава се у систематизацији југословенског популарног сонга, који је историјски утемељен на релевантним студијама случаја, јасно представљен у две синтетишуће табеле и понуђен као нова мапа југословенске кинематографије (очитана кроз однос популарног сонга и визуелно-музичког приповедног система). Њено исходиште јединствено произилази из троструког односа елемената филмске

приповедне структуре, музичке перспективе и образаца колективног и индивидуалног културног идентитета (њихове плуралности, флуидности, нестабилности...). У овој научној студији анализа филмске музике контекстуализована је оквирима историје југословенске кинематографије и у чврстој је вези са музичким новим таласом, као и друштвеним и политичким приликама. Отуда се у раду само назначеним преокретом идеолошке матрице крајем осамдесетих, а посебно почетком деведесетих, дискретно указује на промену мејнстрима и културног идентитета који ће највећим делом изгубити везе са новим таласом и урбаном културом, чега смо на овом културном поднебљу до данас сведоци. Стога, иако то у раду није назначено, у националном оквиру ова дисертација припада ширем корпусу студија културе сећања, а као драгоценост се читава и последњи забележени истраживачки разговор са Зораном Симјановићем, једним од највећих композитора филмске музике на овим просторима.

Закључак

Докторат кандидата Александра Ристића Филмска музика и културни идентитет: Југословенски филм 1980–1991. је систематично и теоријски јасно изведен рад, који произилази из интердисциплинарне концепције, теоријске проблематизације и анализе националних студија случаја. Ова студија пружа перспективу за даља промишљања у области студија филма и филмске музике, као и тумачења југословенске културе и идентитета. У националном оквиру, Александар Ристић је успео да вишеслојно истражи популарни сонг, као микроелемент у мултимодалном визуелно-музичком систему филма, али и као макроузрочни чинилац културне и друштвене трансформације.

Граничним оквиром овог историјско-компаративног истраживања и систематизације југословенске филмске музике у периоду 1980–1991. паралелно се проблематизују и културна плурализација, друштвено раслојавање и политичке промене. У деценији која се анализира успон урбане културе у Југославији досеже врхунац своје конструкције, истовремено започињући деконструкцију свог културног идентитета. У контексту узајамне прожетости и међусобне условљености, посебно се истиче интеграција музичког новог таласа у филм, усклађеност тема и мотива њихових аутора, као и димензије опште друштвене релевантности и директног утицаја на културни идентитет генерације Југословена, који се до данас проучава, а чему и тезе овог рада теже значајно да допринесу.

Укупним квалитетима дисертације кандидат је доказао способност самосталне израде научног рада, теоријског истраживања и анализе, испуњавајући највише академске стандарде. На основу свега изреченог Комисија позитивно оцењује докторску тезу Александра Ристића *Филмска музика и културни идентитет: Југословенски филм 1980–1991* и са задовољством предлаже Већу ИДС и Сенату Универзитета уметности да прихвати реферат и донесе одлуку о покретању процедуре за јавну одбрану докторске дисертације.

Београд, 12.04.2021.

Комисија у саставу:

др Невена Даковић, ред. проф. (ФДУ)

др Тијана Поповић Млађеновић ред. проф. (ФМУ)

др Александар Јанковић, ванр. проф. (ФДУ)

др Марија Ћирић, ванр. проф. (ФИЛУМ, Универзитет у Крагујевцу)

др Александра Миловановић, ванр. проф. (ФДУ)